

ZENESZERZŐI PORTRÉK

Kilencven?!

Húsz évvel ezelőtt – ha jól emlékszem – a Duna Televízióban köszönhettem születésnapján Szőnyi Erzsébetet. Idén pedig a Magyar Művészeti Akadémia bensőséges hangulatú ünnepségén – április 30-án, a Kecse utcában – laudálhattam őt.

A szóhasználaton látszik az idő múlása. Rajta nem. Szelleme épp oly friss, mosolya épp oly bátorító, érdeklődése épp oly eleven és segítőkészsége is változatlan. Csak most már nem énektanár-jelölteket tanít a Zeneakadémián, hanem minden hozzáfordulót az Élet Egyetemén.

De miért emlékeztet épp húsz évet, amikor hetvenet is mondhatnék? Legöreggebb tanítványának tekinthetem magam, és a Kodály Zoltántól kapott jeles osztályzat magyar népzeneből 1946-ban már az ifjú tanárnő kiváló pedagógiai képességét dicséri. Pár óra alatt képes volt szakmai tudományából annyit és úgy belém csöpögtetni, hogy kivívhattam a Mester elismerését.

Pályánk Kodály jegyében kapcsolódott össze, ez hosszú évtizedeken át ugyanabban a szellemben csak erősödött. Időközben komponistaként is megtanultam tisztelni őt. Magam sajnos már nem vállalkozhatom arra a feladatra, hogy életműve értékelését új vonással gazdagítsam, de várom azt az ifjú zenetudóst, aki a Viski Jánoson át magába olvasztott Kodály vonásokon felfedezi itt-ott az élénkítő, színező francia hatást – így Lajta László mellett keresi meg majd a helyét.

Ő pedig változatlan frissességgel folytatja kétágú munkáját – mindnyájunk örömeire és a magyar kultúra hasznára, gazdagítására!

Ad multos annos!

köszönti a fiatal Kilencvenest egy öreg Kilencvenes,

Eősze László

Beszélgetés Szőnyi Erzsébettel

90. születésnapja alkalmából

Ha diákkoromban, Szőnyi Erzsébet tanítványaként azt a jóslatot hallom, hogy szeretett tanárunkkal 90 éves korában riportot csinálók, nem hiszem el. Most a jubileumi születésnap közelében szemben ülök egykori tanárommal, aki ismerősen energikus, fiatalos, és én keresem a szavakat.

Visszatekintve az elmúlt 9 évtizedre, a tevékenységekből csak idézhetünk, de talán ez is bepillantást enged a gazdag életműbe. Bizalmasnak hat, hogy Erzsi néninek szólítom, de én így szoktam meg, s ha megengedi, itt a riportban is kitaranék szokásomnál.

– *Tudom, hogy útjának egyengetője B. Sztojanovits Adrienne, majd Kodály Zoltán volt, de ne szaladjunk ennyire előre. Mi volt az első élmény, ami a zenepedagógia felé irányította Erzsi nénit?* – Bizonyára Sztojanovits Adrienne példája és az a zenei tevékenység, amit én már folytattam, mint diák. Kísértem az iskola énekkarát, vezényelgettem, volt saját kamarakórusom, szerveztem zenei önképzőkört, ami addig nem volt az iskolában. Azok az iskolatársak, akik érdeklődtek a zene iránt, így tömörültek, ebből előbb-utóbb kamarakórus is lett. Repertoárunk Adi néni keresztül Bartók és Kodály kórusaira összpontosult. Ezek a társaim, akikkel itt együtt muzsikáltunk, fejből tudták a két nagy magyar zeneszerző kórusait, és bármikor előadhatták akár vezénylés nélkül is. Így kialakult egy olyan légkör, ami engem arra indított, hogy ez egy gyönyörű pálya, és ezen kéne maradni.

– *Azt hiszem, ez így sikerült, sőt, aztán „ki tetszett nőni Magyarországot”. Ez hogyan történt?*

– Ez egészen véletlenül történt, egy külföldi meglátta az órát, ami már zeneakadémiai tanítás volt. Ez a nemzetközi zenei vonal már a főiskolai tanításom idején indult el. De konkrétan az '50-es évek végén - '60-as évek elején kapcsolódtam a Nemzetközi Zenei Nevelési Társaság (ISME) munkájába, spontán kíváncsiságból és érdeklődésből, és ott tartottak: beválasztottak a vezetőségbe. Ennek az eredménye lett, hogy az ISME Budapesten tartotta konferenciáját 1964-ben. Közvetlen előzménye az volt, hogy a '60-as évektől már külföldiek látogatták az óráimat. Így ismertté vált az a fajta tanítási módszer, amit aztán később nagyon sok helyen átvettek Amerikában, Ausztráliában, Japánban, sőt, utóbb már Kínában is, természetesen Európában nagyon sok helyen.

– *Amikor a tengerentúli sikerek egymást követik, nem fájdalmas-e látni azt, hogy itthon mi történik?*

– De fájdalmas. Csak egy remény van, hogy mint az életben, úgy itt is vannak hullámhegyek és hullámvölgyek. Most hullámvölgyben vagyunk, de talán egyszer elkezdünk kapaszkodni fölfelé. Az biztató, hogy külföldön sok helyen átvették módszerünket. Magyar tulajdonság, hogy általában az

jobban tetszik, amit külföldön csinálnak, és hátha az nekünk is jó, és „viszszatanuljuk” azt amit valójában itt fedeztek föl.

– Emlékszem, a IV-es terem ajtaján többször fogadott az a felirat, hogy szolfézs órára menjünk a Tanácsterembe. Itt külföldiek vettek körül bennünket, sokszor egyszerre angol, francia és német földről. Ilyenkor négy nyelvű (!) tanítást kaptunk. Erzsébeti néni olyan könnyedséggel kalandozott az angol, a francia, a német és miattunk a magyar zenei szaknyelv között, hogy szinte észrevehetetlen volt. Gondolom, világszerte rengeteg ismeretség, barátság is szövődött így.

– Elsősorban valóban szakmai kapcsolatokon át vezetett az út a barátságokhoz. Általában előbb-utóbb barátságba kerül a szakmai érdeklődő azzal, akitől ellesi a szakmai fortélyokat. Ahogy telnek az évtizedek egyszerre csak azon veszem észre magam, hogy már több mint 40 éve vagyok kapcsolatban x, y vagy z személlyel, mert nem adom föl, és szoktam válaszolni a leveleikre, fogadom őket, ha Magyarországra jönnek. Jönnek is elég sokszor, úgyhogy ez a kapcsolat szakmai és baráti szinten egyaránt folyik.

– Ezt tapasztalhattuk itt a hangversenyen is, ahol ismerős külföldi arcok nem kis számban tűntek fel. A zeneszerzés hogyan kezdődött? És hogyan jutott rá idő a témérdek zenepedagógiai elfoglaltság mellett, ami a zenepedagógiai művek megírásától a külföldről Magyarországra hosszabb-rövidebb időre látogató idegenekkel való törődésig rengeteg helytállást kívánt.

– Fiatalkorban kezdődik a zeneszerzéssel való kapcsolat, énnálam is gimnazista éveimben indult. Próbálok visszagondolni arra, hogy volt Sztojanovits Adrienne-nek egy ritka szokása: az énekórákon, amikor ismerkedtünk a dallamokkal és elemeztük a műveket, adott néha olyan feladatot, hogy 2-4 ütemes dallamokat kellett írni. Én 10-től 18 éves koromig az ő tanítványa voltam, lehet mondani, hogy 3.-4. osztályos gimnazista koromban kezdődött, hogy ilyesmiket is csináltunk az énekórákon. Ez aztán természetesen folytatódott abban az irányban, hogy a zongoratanulmányaim folytán – amivel előrehaladván egyre bonyolultabb műveket tanultam – eszembe jutott, hogy bizonyos gondolatokat próbáljak zongorán kifejezni és leírni. Ugyanez vonatkozott az énekkarra is, amivel aktív kapcsolatomban volt, mint említettem. Írtam olyasmit, amit ők énekelhettek, elsősorban népdalfeldolgozásokat. Akkor még a népdal is annyira „új” volt, emlékszem, Sztojanovits Adrienne bevezette, hogy népdalokat énekeljünk Kodály és Bartók gyűjtéséből, akár még zongorakísérettel is, amit 6. osztályos koromban már én láttam el. Voltaképpen ezek a kompozíciók indították el a fantáziámat, és nem csak elgondoltam a dallamokat, hanem le is írtam őket.

– Most a templomi hangverseny misén elhangzott művek mikortájt születtek?

– A „Magyar mise” bevezetése a liturgiába nem túl régen történt. Inspirált engem, hogy kellene egy magyar misét írni. Bevallom őszintén, hogy mindez szabályszerűen a Rózsák terén álló templommal volt kapcsolatban, ami Szent Erzsébetről van elnevezve. Ott énekeltek először ezt a misémet, amelynek a címét Bárdos Lajos találta ki. Ő, mint az OMCE [Országos Magyar Cecília Egyesület] vezetője ugyanis megnézte a zenei kéziratokat,

és az ő véleménye alapján engedélyezték liturgikus használatát. Addig ez csak „Magyar mise” volt, és Bárdos tanár úr ráírta, hogy „Szent Erzsébet mise”. Speciális kézirat, amin az ő kézírása is rajta van, jellegzetes betűi felismerhetőek.

– *Ez így aztán a Szent Erzsébet templomban hangzott fel először?*

– Igen, de nem csak a kórus énekelt, hanem kivetítették, és éveken keresztül énekeltek a hívekkel együtt. Ez *Rakusz Ferenc* karnagy érdeme, akivel azóta is nagyon szoros kapcsolatban vagyok. Habár földrajzilag messze vagyok a Rózsák terétől itt Budapesten, de a Szent Erzsébethez való kötődés miatt, és azért, mert a misémet ott énekeltek, eszmeileg mégis közelséget érzek. Egyébként akkor ott plébános a mostani székesfehérvári megyéspüspök, *Spányi Antal* volt.

– *A Felső-krisztinavárosi templommal mikor és hogyan alakult ki a kapcsolata Erzsi néninek?*

– Gyerekkorom óta tart ez már, 6 éves koromban költöztünk oda, és utána alakult az az egyházközség és épült fel a templom [1940]. Az alapkövetételhez és a téglajegyekhez a szüleim is hozzájárultak, úgyhogy átadtam a templom múzeumának azt a téglajegyet, amit megőriztünk évtizedeken át. Miután ott éltem abban a körzetben, minden egyházi-családi esemény, tehát akár az esküvőm és a gyerekeim keresztelője is ehhez a templomhoz kötött. Sőt, az unokáim ott ministráltak, amikor még kisebbek voltak, de az idősebbik unokám most is foglalkozik a kisebb ministránsokkal, mint a fiatalok dékánja. Így természetes volt, hogy egy ilyen alkalommal ők lépnek „szolgálatba”. Azzal a kórossal is jó a kapcsolatom, vezetőjük, *Tőkés Tünde* tanítványom volt a Zeneakadémián.

Az ott elhangzott „Salve Regina” kezdetű motettátam vegyeskarra nekik írtam át, tehát az erre az alkalomra készült, hogy ott megszólalhasson. Ezzel a művel kapcsolatban megint Bárdos Lajosra kell utalnom, mert ezt a motettát az ő emlékére a debreceni Bárdos Lajos Leánykarnak, és alapító-karnagyuknak, *Szesztay Zsoltnak* írtam eredetileg, és ők is mutatták be.

– *Mit tetszik fontosnak tartani, amit mindenképpen az olvasók lelkére kéne kötni?*

– Vissza kell utalnom a beszélgetésünk kezdeti gondolataira, amikor a hullámhegyekről és hullámvölgyekről volt szó. Az évforduló kapcsán is tapasztalom, hogy nagyon komoly és nagyon szép munka folyik bizonyos területeken, kórusoknál, zeneiskolákban, hivatásos képzésben is, viszont nem kap elég sajtót, a média nem foglalkozik vele eleget. A másik része persze az, hogy kellene egy kicsit több pénz. Azt látom, hogy általában az emberek 90%-a lelkesedésből és odaadásból dolgozik, és nem a pénzért, mert az rettentően kevés. Nagyon remélem, hogy közeledünk a „hullámhegyhez”.

– *Ország-világ nevében kívánok további termékeny éveket, nagyon jó egészséget, remélve, a következő jubileumon megint találkozhatunk! Isten éltesse Erzsi nénit!*

(A riport a *ZeneSzó* c. folyóirat felkérésére készült.)

Kovács Mária

Szubjektív jegyzetek ünnepi hangversenyek után

Nagy tisztelője vagyok Szőnyi Erzsébetnek, ami természetes. Írtam és mondtam már néhány köszöntést kerek születésnapjai alkalmával. Kétszer adatott a Fészek Művészklubban ilyen apropójú hangversenyeken a színpadon beszélgetnem vele.

Ha ehhez még hozzáveszem a Muzsika „Művek bontakozóban” rovatához vele készült interjúmat, már-már „rendszeresnek” nagyíthatnám fel e konverzáción. Szőnyi Erzsébettel kellemes beszélgetni. Van ugyan hanghordozásában némi tanáros fegyelem, de mielőtt szikárrá alakulhatna, mindig kekeddik valami mosolygós fordulata, melléktéma-szerűen lágyító „melódiaja”.

Zenéje – noha a komponáló mester nélkülözhetetlen formai és szerkesztési szigora ott munkál benne – mindig „köszön a hallgatónak”. Sohasem öncélú a fegyelme, soha nem rejtezik büszke kiismerhetetlenségbe, sőt, ellenkezőleg: feltárul közönségének. S nemcsak a vokális műfajokban: dalban, kórusban, operában, ahol a szöveg fogódzót adhat, hanem a hangszeres műfajokban is. E téren kedvenceim a *Hárfás*, az *Orgonás* és a *Zongorás kvintett*, de a *Három ötlet négy tételben* című zongoraverseny is, amelynek bemutatója zeneakadémiai zongoratanárom, *Almásy László* nevéhez fűződik, így a szerző és az előadó iránti kettőzött érdeklődés révén is mélyebbre hatolt belém. Az ötlet, az alkotó munkát serkentő invenció minden Szőnyi-kottában nyomon követhető: a szerző a mesterséget illetően a *megmunkálás* igényességében kompromisszumot nem ismer. Márpedig ötlet nemcsak „a szikra kipattanásához” kell, hanem szüntelenül az anyag formálása, építése, visszaidézése folyamán.

Az idei ünneplés okkal hangsúlyozott ki két művet: a gazdag és sokszínű Szőnyi-oeuvre-ből. Az egyik a *Sárkányfogak*, amely Szepesi Attila versei és az azokhoz készült Gerzson Pál-rajzok mellé tesz zongoradarabokat, a művészetek kivételes kapcsolódását teremtvé meg. A másik a *Színek* zongoraciklusa, amely a szerző francia hatáson alapuló korszakának terméke, s amely mintegy három évtizedes rejtekezés után vált Szőnyi Erzsébet leggyakrabban megszólaltatott darabjainak egyikévé. Itt pedig nem lehet elhallgatni a művekkel inspiráló kapcsolatba került előadók nevét. *Gilbert de Greeve*-ét, aki zongoradarabot kért Szőnyitől, majd manapság *Nagy Mártáét*, aki rendkívüli elhivatottsággal interpretálja Szőnyi bármely zongorára vagy arra is írt művét. A Vigadó-beli esten pedig különleges élményben lehetett részünk: *Gémesi Géza*, aki a koncert karmestere is volt, meghangszerelt néhány tételt a *Színek*-ből, ami által új minőségű, új jellegzetességeket felmutató tételek keletkeztek. Gémesi is mélyre tud hatolni a Szőnyi-világba, ennek sikeréhez megvan benne a kellő alázat és szeretet. Így alakult új bemutatónak e mű.

Hollós Máté

Vázlatok

Szőnyi Erzsébet zeneszerzői arcképehez egy születésnapj eseménysorozat tükrében

Tíz alkalom: az életút egy meghatározó periódusát feltáró tudományos előadás, hangversenyek és operaestek sora, valamint a felső-krisztinavárosi Keresztelő Szent János templomban bemutatott szentmise (gazdag és hitelesen megszólaltatott zenei programmal) – hét budapestihez társulva egy-egy debreceni, kecskeméti és szegedi esemény, amelyen a kilencvenedik születésnapját ünneplő Szőnyi Erzsébettel ünnepelt az ország: kollégák, tanítványok, meg a tanítványok tanítványainak immár több nemzedéke.

Akárcsak közelítően teljes képet adni erről a gazdag és még mindegyre gazdagodó életműről: erre a tíz esemény nem volt, nem lehetett elegendő. Műveinek nagy száma, az előadóapparátus különbözőségei, a műfajok és műnemek sokrétűsége egy valóban reprezentatív és az alkotói korszakokat, stílusváltásokat is érzékeltető műsorválogatás lehetőségét eleve kérdésessé teszi – jelen esetben azonban ez nem is volt cél, hiszen az eseménysorozat valójában tíz önálló, egymásra nem reflektáló program egymásutánját jelentí. A különböző korszakokban keletkezett művek így egymás társaságában, vagy legalábbis időbeli közelségében mégis arra ösztönöznek, hogy kísérletet tegyünk az értelmezésre, egy *itt és most* portréhoz néhány vázlat készítésére. Hiszen az alkotói portré csakúgy, mint maga az emberi arc, időről időre változik. Ahogyan a mű gyarapszik, egyes vonások átrajzolódhatnak-átértelmeződhetnek, a súlypontok áthelyeződnek, újabb műveit hallgatva régebbi darabok is új fénybe kerülnek. Az értelmezéshez magát az alkotót is segítségül hívhatjuk két, szavakban megfogalmazott „önarcképével”: egyik a zeneszerzői termésre összpontosít (rádiónyilatkozat, *Szónyi*, 2006), másik az életút és munkásság egészét mutatja be, a mögötte meghúzódó, azt belülről átható ars poeticát fogalmazza meg (*Szónyi*, 2010). A zene erejébe vetett hitét, a kodályi pedagógiai eszmék iránti elkötelezettségét, a művész közéleti felelősségét; a *zeneszerzőről* szólván pedig néhány alapkérdést: a Kodály-stílushoz fűződő viszonyát, a katolikus vallás jelentőségét, a zenés színház iránti vonzódását. Iránytű, a Szőnyi Erzsébet művészetéhez vezető úton.

1. Mikrokozmosz: szavak, színek, képek, hangok

Kézenfekvő a szerző zongorára írott sorozatait mikrokozmoszként, az emberi lélekben tükröződő világmindenség lenyomataiként olvasni. Azt a két, zongorára íródott sorozatot, amely a mostani koncerteken egymás mellé került, keletkezési ideje szerint 54 év választja el egymástól. A *Színek*-ciklus

1947–1948-ban született, Párizsban (ottani rádiós ősbemutatóján a zeneszerző előadásában szólalt meg, l. rádiónyilatkozat, *Szőnyi*, 2005), a *Sárányfogak* sorozata pedig 1998–2001-ben készült (az egyes darabok kéziratán olvasható keltezés szerint; a 2003-as műjegyzékben így: 52 *miniatűr*, l. *Pintér*, 26. o.; a 2011-es debreceni ősbemutatón már *Sárányfogak* címen, értő előadója akkor és azóta is Nagy Márta).

Bármilyen nagy az időtávlat a két mű között, nem jelöli ki a mostani születésnap programok időbeli keretét: hangzott el korábbi (21 *énekes játék*, 1947) és későbbi kompozíció is (*Ima alkonyi harangszóra*, 2013). Ugyanakkor a két zongoraciklus „egyenemű közege” megkönnyíti Szőnyi Erzsébet világainak, korai és kései korszakában megfogalmazott üzeneteinek az összevetését. A zenei nyelv és eszköztár lényeges különbségei ellenére feltűnő a közös elem: a zeneszerző zongorás hang-világmindenségei (más-más módon) igazán az öt érzékszervre építenek. A hangok világán át a vizualitást (színek és képek), de a nyelv *belső szemlélete* által a többi érzékletet is közvetlenül bevonják eszköztárukba. A *Színek*-szvit neoklasszikus kompozíció: a két világháború közötti stílusirányzathoz csatlakozik, Chopin-etűdök virtuozitásától bitonális szín-akkordokig, a magyar népzene dallamfordulataitól és ritmikai képleteitől a gépek monotonijáig és a bolgár-ritmusig, posztrisztáni kromatikától a bartóki éjszaka korál-zenéjéig sokféle zenei örökség megjelenik benne. A ciklus egésze azonban nem ötletek eklektikája, hanem szerves kompozíció, amelyben a különböző elemek az akkor 24 éves zeneszerző csak rá jellemző stílusának egységébe rendeződnek. (Az egyes tételekről l. *Backes*.) A *Sárányfogak* zenei háttere szélesebb, nem száz-százötven év, inkább ezer, vagy annál is több: népi dudazenétől „tenyeres” clusterekig (*Xenakis-dallam*; *Posztmodern*), régi táncoktól bartóki etűdökig (*Csigaház*; *Ördögsekér*), szabad tempójú gregorián kantillációtól (*Kolostorkert*) tempó nélküli Kurtág-hommage-ig (*Japános*) terjed.

Az eszköztár, a stílus változása: következmény. Forrása a két mű élményvilágának alapvető különbsége. A *Színek*-szvit egymástól karakterisztikusan elütő „szín-darabjai” (Farbstücke, *Backes* kifejezése, *i. h.*) szín-érezkletek és szín-élmények, hangulatok megfogalmazásai hangokban (vö. a zeneszerző rádiónyilatkozatával, *Szőnyi*, 2005; ebben a kettősségben értelmezte a kompozíciót *Hollós Máté* műsorvezető is a Fészek Művészklub Szőnyi-hangversenyén, 2014. május 9.). Talán tágabban is felfogható: sajátos, markánsan különböző lelkiállapotok, karakterek, magatartásmódok állóképeinek, olykor küzdelmeinek bemutatásaként (a második tétel „kontraszt-anyagait” a zeneszerző azonosította selymes, ill. haragos zöldkék, erről kézírásos megjegyzés, quasi előadói utasítás tanúskodik az idézett kotta-kiadványban). Így kerülhet a sorozatba a *Piros, Zöld, Lila, Sárga* és *Ezüst* után a játékos hangú *Pepita*. A két utolsó tétel: *Szürke, Fekete*. A szvit egésze, két megszakítással, a befelé fordulás útját járja és az érzelmi mélyponton zárul. – A *Sárányfogak*-ciklus kettős, irodalmi-képi ihletésű, *Szepesi Attila* 99 négy soros japáni versének *Gerzson Pál* tusrajzaival illusztrált kötetéből megzené-

sítésre választott félszáz tétel. Az ideális megszólaltatás szó–kép–zene egységében valósul meg, a tételek előtt felolvasott verssel (az ősbemutató óta az előadások narrátora maga a zeneszerző) és kivetített képekkel. (Az ideális közreadás pedig talán valamiféle multimédia-formátum lehet.) Karakterek, hangulatok, zenei, festészeti és vers- emlékek, honi és távoli tájélmények, és a mindezekre adott filozofikus reflexiók: költészetben, rajzban és zongoraminiatűrként. A művészetek „különös találkozása”, vehetjük kölcsön a Szepesi–Gerzson kötet recenziójának szavait (*Szakolczay*, 79. o.). Mindhárom modalitás „ugyanazt az elemi erejű élményt közvetíti. Az ezredvég felé botorkáló – rohanó? –, kételyekkel teli ember megtestesülésvágát.” (*I. h.*) Ezt a világot és ezt a figyelmeztető hangot transzponálják zenébe Szőnyi Erzsébet miniatűrjei.

A két ciklust rokonítja még zártság és nyitottság együttlétezése. A *Színek* adott egymásutánjában – láttuk – a darabok külön-külön jelentése a zeneszerző által megtervezett új jelentés-egészbe szerveződik. A *Sárkányfogak* teteleinek kötött sorrendjére a Szőnyi-monográfia utal (*Pintér*, 19–20. o.). És mégis: mindkét sorozat kis darabjai kiemelhetők, előadhatók külön-külön, vagy alkalmi sorozatokká szervezve. Meggyőzően tanúskodik erről a születésnapi hangversenysorozat műsor-összeállítása, tételválogatása (Pesti Vigadó, 2014. május 18.). Több ez, mint előadói igények vagy előadási alkalmak felé tett szerzői engedmény: inkább a zártság és nyitottság esztétikai korkérdésére adott alkotói válaszként értelmezhető, amely elfogadja a mű konkrét realizálódásának sokféleségét és számot vet a szűkséggéppen velem járó jelentés-változásokkal. A *Sárkányfogak* esetében a válogatás majdnem elkerülhetetlen: Szepesi Attila négy sorosaihoz társulva Szőnyi Erzsébet fél- vagy „egypercesei” – a teljes mű előadása egész estés vállalkozás.

2. Zene és dráma

Pintér úgy látja (*i. h.*), hogy az 52 miniatűr a zenés színpadi műveket helyettesíti a zeneszerző 1991–2003 közötti alkotói korszakában. Műjegyzékének és említett „önarcképeinek” tanúsága szerint is Szőnyi Erzsébet érdeklődésében jelentős teret foglalnak el a színpadi zenék. Ha eltávolodott tőlük, ennek oka nem belső elfordulás a drámai műfajoktól. A zeneszerző drámai alkatáról azonban tanúskodnak rokonlelkű, drámán inneni és túli művei.

Előbbiek közül való az 1947-ben írott, pedagógiai célú *21 énekes játék kórusra és gyermekzenekarra*. Kodály Zoltán *Iskolai énekgyűjteményéhez* kapcsolódik, annak gyermekdalaiából komponál két énekszólamra szánt feldolgozásokat, kiegészítve ritmus-effektusokkal és (néhány zeneiskolai év után már megszólaltatható) hangszeres szólamokkal. És kiegészítve játék-leírással, színpadi megvalósításra is alkalmas útmutatásokkal. A Budapesti Kórusiskola mostani zeneakadémiai előadása (április 24.) bizonyította, hogy ezek a művek a tanteremből a pódiumra vezetnek, a pedagógiai cél nem korlátot vagy határt, sokkal inkább a kaput jelenti, amelyen át a gyermek

(vagy, mint Kodály írásaiban sokszor, a „nép”) a művészet világába léphet.

A drámán túl: ilyen az egyházi művek némelyike, mint a *Motetta a Lélekről* című, vegyeskarra és orgonára írott kompozíció. Ez a monumentális kórusmű a Palestrina-motetták formai keretei között fogalmaz meg drámai eseménysort: Krisztus megkeresztelkedésének Márk evangéliumában szereplő jelenetét, amelyben a Szentháromságos Isten nyilvánítja ki önmagát. Dráma, színpad nélkül, mint Bach passiói: keretben („függönyzene”), recitativóval és quasi-áriával, korállal, kórus-fűgával – ha párját keressük a zeneirodalomban, legközelebbi rokona a Jézus és a Kufárok, a Szőnyi és Kodály közötti szellemi rokonság megnyilatkozásaként. Az evangéliumi szövegben és a szöveg mögött a zeneszerző drámai helyzeteket ismer fel és formál meg. Ilyen mindjárt az említett függönyzene: az a hatütemes orgona-előjáték, amelynek kontrapunktikus-kromatikus félhomályából bontakozik ki, és egyszerre csak oktávmenetek és akkordok reflektorfényében áll előttünk a *pusztában kiáltó* alakja. Máskor meg a *szöveget* látja és láttatja a szerző, a látványt fordítja át hangokba, mozgásokat és fényeket „hallunk”, a Jordán vízében alámerülő majd onnan kilépő Üdvözítőt, az eget, amely megnyílik fölötte, és a Lelket *mint egy galambot* alászállni. Dráma? Összművészet. – A mű a május 9-i Fészekbeli koncerten hangfelvételtől szólalt meg (egyébként három különböző hangfelvétele is hozzáférhető, l. *Hanghordozók*; a mű keletkezéséről l. *Köteles*, 63. o.).

3. *Ancilla liturgiae*

Ha Dobszay László egyházi zenéről írott lexikoncikkének gondolatmenetét követve gondosan megkülönböztetjük a csupán vallásos szellemiségű, azután az egyházi szövegre készült, végül a szorosan liturgikus rendeltetésű és (Joseph Ratzinger kifejezésével élve) a „liturgia szelleméből” fakadó zenei repertoárt, kétségtelen, ez utóbbi körbe Szőnyi Erzsébet életművének nem egy darabja sorolható. A zeneszerző rádió-nyilatkozatából tudjuk, a liturgiát szolgáló zene már diákéveiben foglalkoztatta (*Szőnyi*, 2006). Az egyházzene, annak mindhárom, imént regisztrált típusa állandó kísérője a pályának, csak az utóbbi évtizedben is sok ilyen kompozícióval gazdagodott az életmű. Többek között latin offertoriumokkal (2005–2006), egy, részben latin, részben magyar nyelvű – a liturgikus előírásokat és elvárásokat megszemlénően követő – *Requiem*mel (2011, a szerző ekkor egészíti a bő évtizeddel korábbi *Missa misericordiae* tételeit a gyászmise propriumával), e műfajkör legújabb darabja a liturgikus szöveget és népéneket ötvöző, már említett *Ima alkonyi harangszóra* (2013).

Egyik, a legszorosabban liturgikus darabja a *Szent Erzsébet mise*, amely a születésnap alkalmából a felső-krisztinavárosi templomban újból megszólalt (2014. április 27.). Ez a mű nemcsak hogy „nem hivatásos előadók számára” készült (*Pintér*, 19. o.), hanem – a Bárdos Lajostól kölcsönzött kifejezéssel – népmise, azaz a II. vatikáni zsinat nyomán megújult és anyanyelvűvé lett miseliturgia keretébe, népéneknek szánt tétel sorozat. Azt a műfajt gazda-

gítja, amelyben Kodály és Bárdos mellett Halmos László, Lisznyay Szabó Gábor, Werner Alajos és mások is gyarapították az egyházi ének-repertoárt. Három rövidebb tételét a pesti Szent Erzsébet templom (Rózsák tere) hívei ily módon, saját énekük gyanánt is birtokba vették. Ezek a tételek 1975-ből valók (i. m. 19. és 28. o.), a Gloria 1984-ben készült (templomi és rádiós bemutatójáról l. *Köteles*, 65. és 67. o.).

Első tételében, az Uram irgalmazz–Krisztus kegyelmezz–Uram irgalmazz háromszor két invokációjában, az előénekes dallamát ismétli a közösség, mintha csak a pap és a gyülekezet felelgetne, a misekönyv szerint. Az első dallam mélyen indul, a második a középregiszterben mozog, a harmadik magasan: az Atya–Fiú–Szentlélek palestrinai-bachi tér-szimbolikáját követve. Az elvont zenei teológiához a liturgikus cselekménynek a zene által szervezett lélektani folyamata társul, a bűn terhe alatt görnyedő ember az emelkedő motívumok sorában a mise elején tekintetét az oltárra, lelkét Istenhez emeli (a 24. zsoltár szerint). Ez a folyamat nem csupán a dallam és a regiszterek közvetlen akusztikai terében, de a harmóniáknak a *sok bé-s* világból a záró A-dúr akkordig emelkedésében és disszonanciáinak feltisztulásában is megragadható. A miseliturgia bevezető tételei, a Bűnbánat–Kyrie–Gloria egymásutánja „az egybegyűlt hívek közösséget formáló szakaszok, [amelyek] a résztvevőket ráhangolják Isten igéjének meghallgatására és az eucharistia méltó megünneplésére.” (*Éneklő Egyház*, 444. o.) Szőnyi Kyriéje ebben a folyamatban vállalja és teljesíti a rászó részét. A három (megismételt) invokáció különben egyetlen zenei alapgondolat háromféle transzformációja. Gyökere nem egyéb, mint a kimondott *Uram, irgalmazz*, a sóhajból, a beszéd hanglejtéséből születő (azt kötött tér-időviszonyokhoz igazító) zene. – Megszólítja a kompozíció Szent Erzsébetet is: az orgonaelőjáték ködgomolyagából magától értetődően lép elő a bartóki dallam, a „Te voltál a legszebb asszony” diadalmas pentatonikája. (Emlékezetem szerint erre a Bartók-idézetre Lukin László mutatott rá a mű 1999. április 24-i előadásán, a Bárdos Társaság akkori születésnap Szőnyi-hangversenyén.) Lám, a zenei jelentés komplexitása nem a megszólaltatás nehézségén függ; a mű liturgikus jellege nem pusztán formai jegyek (előadók, időtartam, befogadhatóság, stb.) mégoly jól megkomponált együttese, hanem teológiai mondanivaló, emberi magatartás, a liturgia belső tartalmának szolgálata és – a *szent, művészi és egyetemes* hármas kritériumrendszerének jegyében – a liturgikus kötöttségek között is autonóm művészi közlés egysége.

4. A közélet küzdőterein

A születésnap szentmisében elhangzott többek között a (héber számozás szerint) 122. zsoltár 6–9. soraira komponált kánon. Ez a kompozíció nemcsak szakrális összefüggésben értelmezhető. „Kívánjatok békét Jeruzsálemnek! Legyenek boldogok, akik téged szeretnek! Legyen békesség falaidon belül (...).” A nem-szakrális értelmezés mellett szól, hogy a szöveg liturgikus szerepe nem erős, a zene kánon-formája pedig a liturgikus tételek szerke-

zetétől eltér. Másfelől viszont a mű konkrét politikai térben született (1989, l. *Pintér*, 28. o.), hangzott és hangzik el ma is. Kézenfekvő *ilyenként*, az írástudó felelősségéből fakadó állásfoglalásként értelmezni (jóllehet több különböző, akár egyidejűleg érvényes értelmezést is felkínál), figyelemmel himnikus hangjára és a kánon-forma zenetörténeti előzményeire: közöttük Kodály *Forr a világ* kánonja, Bárdos egyházi és egyben hazafias kánonjai (*Boldogasszony kérve kérünk; Istené az áldás* – utóbbi *Láng és fény* címmel is) mellett nem utolsó sorban Szőnyi Erzsébet bő évtizeddel korábbi *Demokrácia* című kompozíciójára utalhatunk.

A *Demokrácia*-kánon, a Kodály–Bárdos örökséghez kapcsolódó, agitatív hangjával éppen hogy kulcsot ad a kezünkbe, egy lényeges alkotói attitűdre vonatkozóan. Olyan mozzanatra irányítja a figyelmet, amely korunkban háttérbe szorulni látszik, jóllehet a magyar költészet és – mint a fentebb idézett Kodály és Bárdos kánonok, vagy Kodály Petőfi-kórusai igazolják (vö. *Ittzés*) – a magyar zene legfontosabb jellemvonásai közé tartozik. A *Demokrácia* költője *Váci Mihály* (a vers az 1970-es posztumusz kötetben látott napvilágot), a szöveg erkölcsi tartása pedig szembeötlő: „Én a demokráciát énekelem / a többség uralmát minden rossz fölött (...).” (*Váci*, 569. o. Kiemelés tőlem: K. Gy. Váci Mihály költészetének újraolvasása éppen a legutóbbi időben történt meg, l. *Tasnádi*.) A verset a „Nagy Október” 60. évfordulója alkalmából kiírt kóruspályázatra komponálta meg Szőnyi (l. *Hajdú*). Az idézett sorok és az említett intonációs kapcsolatok bizonyítják: sem a költemény, sem annak megzenésítése nem a (puha) diktatúra korának „udvari költészete”, sokkal inkább a *walesi bárdoké*. A politika színpada olykor átrendeződik, hitek illúzióként szertefoszlanak, az írástudó felelőssége azonban nem múlik: ezt üzeni a mának Szőnyi Erzsébet politikai lírája. A Váci Mihályról és szellemi rokonairól írott értékelés: „társadalmi töltésű, közéleti elkötelezettségű, az írást szolgálatnak tekintő, a közösség gondjait felvállaló, népben-nemzetben gondolkodó politikus költészet (...).” (*Tasnádi*, 32. o.), a mondottak fényében Szőnyi Erzsébet művészetére is igaz.

5. *Epilógus*

Szőnyi Erzsébet művészetének, minden korszakában és műfajában alapvető vonása a világosság, áttekinthetőség. Sokakhoz akar szólni, mondanója határozott. Ez a zene nem kutat homályos mélységekben. Mélysége és bensőségessége is nyílt. Harmóniáinak merészsége világos dallamvonalakal, ritmikus egyensúllyal, áttetsző architektonikával párosul. Ezért, ennyiben franciás, követi az Honegger által 1951-ben (saját zenéjével kapcsolatosan) megfogalmazott elveket: világos dallamvezetés, nem lemondva a gazdagon strukturált harmóniavilágról és kontrapunktról. „Ha a dallam és a ritmus rajza pontos (...), a kíséző disszonanciák sosem rémítik meg a hallgatót. Az szokta csak visszariasztani, ha (...) parttalan hangpocsolyába süllyeszti (...).” (*Honegger*, 93. o., vö. 21. és 83–84. o.) Szőnyi Erzsébet zenéjében a párizsi tanulmányút meghatározó szerepe kétségtelen. Ám zené-

je nem franciás, nem a hangvétel, hanem az alkotói attitűd kapcsolja a franciákhoz. Mint ahogy a jelen vázlatunkban emlegetett többi hatás, stíluselem is a zeneszerzői egyéniségben maradéktalanul asszimilált, a gregoriánumtól és a népzene-től a német hagyományon át Kodályig, Bartókig és tovább. Mindegyikből bőven merített és merít, ám Szőnyi – Szőnyi.

Hivatkozások

- BACKES, DIETER MICHAEL: Vorwort. In Erzsébet Szőnyi: *Colours. Suite für Klavier*. Herausgegeben von Dieter Michael Backes. Klein-Winternheim, 2010. Certosa Verlag, 3. o.
- DOBSZAY LÁSZLÓ: Egyházzene [címszó], in: *Magyar Katolikus Lexikon*, II. Főszerkesztő Diós István; szerkesztő Viczián János. Budapest, 1996. Szent István Társulat. Online hozzáférés:
<http://lexikon.katolikus.hu/E/egy%C3%A1zzene.html>
- HONEGGER, ARTHUR: [Je suis compositeur, 1951] *Zeneszerző vagyok*. Fordította Oltványi Imre. Budapest, 1960. Zeneműkiadó
- ITTÉS MIHÁLY: Kodály Petőfi-je. In: *Forrás Antológia, 1969–1979*. Kecskemét, 1979. [Bács-Kiskun megyei Tanács V. B.] 222–228. o. és *Kodály-méreg, 1982. (Tanulmányok)*. Válogatta és szerkesztette Breuer János. Budapest, 1982. Gondolat, 338–348. o.
- HAJDÚ MIHÁLY: Az „Auróra 77” kóruspályázat eredménye. *Kóta. A Kórusok Országos Tanácsának lapja*, 7. évf. 1977. 8. szám, 8. o. (Reflektor)
- KÖTELES GYÖRGY: *Az óbudai Szentháromság egyházközség története és zenei élete*. Budapest, 2001. EFO Kiadó és Nyomda
- PINTÉR CSILLA MÁRIA: *Szőnyi Erzsébet*. Budapest, 2003. Mágus. (Magyar zeneszerzők 24.)
- SZAKOLCZAY LAJOS: Sárkányfogak. Szepesi Attila versei, Gerzson Pál rajzai. Arthis Kiadó, 1998. [Könyvismertetés.] *Tiszatáj*, 53. évf. 7. szám, 1999. július, 79–81. o.
- SZŐNYI ERZSÉBET: *Hiszek a zene erejében... Szőnyi Erzsébet zeneszerzővel beszélget Mezei Károly*. Budapest, 2010. Kairosz. (Magyarnak lenni 60.)
- Éneklő Egyház. Római Katolikus Népektár*. Budapest, 1/1985. Szent István Társulat
- TASNÁDI GÁBOR: *1956 húségében, avagy az ismeretlen Váci Mihály*. Budapest, 2012. Váci Mihály Kör; bővített és javított kiadás: 2013. Cornus Kiadó. Közéteszi az Országos Széchényi Könyvtár a Magyar Elektronikus Könyvtárban, hozzáférés:
<http://mek.oszk.hu/10600/10622/10622.pdf>
- Váci Mihály *Összegyűjtött művei*. Budapest, 1979. Magvető
- Hanghordozók*
- „Áldotti légyen a Szentháromság” – hangkazetta. Do-Lá stúdió, 1991. DLK 002.
- A magyar egyházzene évszázadai VI.* – kompaktlemez. JADA BT 2007. TOMKIN 05/01.
- Olasz és magyarországi egyházzene* – kompaktlemez. Do-Lá stúdió, 1996. DLCD 075.
- Rádiónyilatkozatok*
- Szőnyi 2005. *Bemutató új felvételeinkből. Szőnyi Erzsébet: Színek – szvit* (Gilbert de Greeve – zongora). Bartók Rádió, 2005. szeptember 18. Szerkesztő-műsorvezető [és a zeneszerzővel beszélget] Ménes Aranka
- Szőnyi 2006. *Önarckép – hangokkal. A mikrofon előtt Szőnyi Erzsébet*. Kossuth Rádió, 2006. május 11. Szerkesztő Fittler Katalin

Köteles György

Szőnyi Erzsébet művei az előadó szemszögéből

Nem voltam soha Szőnyi Erzsébet növendéke, mégis megadatott, hogy szoros kapcsolatba kerültünk egymással. Ezt többek között műveinek köszönhetem. Valószínűleg zongoraötösének ősbemutatója (1998. Óbudai Társaskör) olyan jól sikerült, hogy az azt követő években is kaptam felkérést további műveinek bemutatására. Az idei jubileumi ünnepegsorozat kapcsán immár elmondhatom: a zeneszerzőt a művein keresztül ismeri meg az előadó. Ez ugyanolyan kognitív eszköz, mint a pszichológiában vagy a filozófiában a megismerés módszere: minél több darabot játszik az ember egy zeneszerzőtől, annál inkább kitarul előtte az alkotó világa, személyiségének főbb tulajdonságai, esetleg mélyebb vonásai.

Természetesen a végső cél a darabok interpretálása, ezen belül a „szerző-mű-előadó” hármas egységnek ideális megteremtése. Egyik se lehet fontosabb a másik kettőnél.

Azt gondolhatnánk, könnyebb egy-egy kortárs mű megoldásához eljutni, mint korábbi századok szerzeményeit megközelíteni, mivel személyes kontaktusba kerülhetünk az élő alkotóval. Ez az állítás Szőnyi Erzsébetre nem teljesen érvényes. Műveinek tanulása során tapasztalhattam, hogy igen kevés instrukciót ad. Mind a kottákban, s mind a még kiadatlan kéziratokban csak tempóra, dinamikára, esetleg egy-két karakterre utaló jel található nála. A hangok önmagában való lejátszása nem segít közelebb jutni a végleges interpretációhoz: a Szőnyi darabokat meg kell fejteni! Egyedüli kulcs hozzájuk a gondolkodás. Sokszor nem adja magát a megoldás, órákig, sőt napokig kell töprengeni rajtuk. Számomra ezek a művek olyanok, mint a régi varázsképek: minden oldalról meg kell őket vizsgálni, jobbra-balra forgatni, hogy felfedezzük a felszín alatt megbújó másik rajzot, vagy rejtett figurát, azaz a háttérben rejelő mondanivalót.

Szőnyi Erzsébet megbízik előadójában, akire maximálisan rábízta a formálást. Nála a technika ugyanúgy csak eszköz a kifejezéshez, mint minden nagy zeneszerzőnél. Lenyűgöző szakmai profizmusa, ami kizárólag a zenei közlést szolgálja. Nem állíthatom, hogy könnyen játszhatók művei, sőt!

Zenész kollégáimmal egyetértve megállapítottuk, hogy művei hangszereszerűek, viszont technikailag nehezek, ámbár sohasem öncélúak! Nála mindig meg lehet találni, minek az érdekében ír látszólag játszhatatlan fordulatokat. Ki merem jelteni, hogy a technika kifejezőmódjában ez nem szempont.

Szőnyi Erzsébet a kis formáknak is nagy mestere. Ékes példája ennek a *Sárkányfogak* c. versciklus megzenésítése: ezek a négysoros versikék tulajdonképp egy-egy karaktert ábrázolnak zongorán. Megjelenítésük nem okoz gondot annak, aki zenei tanulmányai során találkozott Haydn, Mozart, Beethoven vagy Schubert variációival. A karakterábrázolás ezen remekeihez tudnám

csak hasonlítani Szőnyi Erzsébet rövid zongoradarabjait (pl. vérhabos lovakat, madárhangokat, vízimalom monoton kelepelését stb. kell utánozni).

Ha a feladat megoldásával nehezen boldogul az előadó, bátran fordulhat segítségért a legautentikusabb személyhez, Szőnyi Erzsébethez, aki a mai napig nemcsak zeneszerző, hanem vérbeli pedagógus is! Készséggel áll mindenki rendelkezésére: TANÍT! Nemcsak előadónak nyújt útmutatást, hanem hallgatóságának is. S itt jegyezném meg, hogy ez számomra a legfontosabb kapcsolódási pont: művei tele vannak disszonanciával, amiket nem a megszokott módon old fel. Bennem szinte tanulságként csapódott le műveinek alaposabb tanulmányozása során, hogy életünkben számos negatívummal, problémával találkozunk, amiket ott hordozunk a lelkünk mélyén. Ezek a nehézségek természetesen megpróbáltatások elé állítják az embert, de akárhogy is alakul életünk, fel kell állnunk, s menni tovább a saját magunk útján.

Sokan vallják, hogy a zeneszerzés férfias szakma. Ezt az állítást messze-menően cáfolja Szőnyi Erzsébet életműve: hacsak végignézem azokat az opuszait, amik az elmúlt két hónapban elhangzottak, máris ékes bizonyítékokat tudok felvonultatni. Gondoljunk csak a formai szerkesztés változatoságára, zenekari műveinek faktúrájára, hihetetlen gazdag fantáziájára, ötleteinek kifogyhatatlan tárházára, különleges hangszer összeállításaira. (pl. ének-fuvola-cselló-zongora, orgona-ütő-hárfa-kórus stb.)

Mivel nem vagyok komponista, nincs tapasztalatom az alkotói folyamat részleteiről. Viszont mint előadó már többször gondolkodtam azon, mi lehet egy-egy mű megszületésének sorrendje. Vajon mi élvez elsőbbséget? Az invenció vagy a felkérés? Az intellektus vagy az emóciók motiválják az alkotót? Az intuíció vagy a megszerzett zeneszerzői mesterségbeli tudás irányít?

Szőnyi Erzsébet eddigi életművét elemezve, illetve annak egy részét aktívan játszva úgy látom, neki nincs megszokott módszere, ő képes korát meghazudtolóan alkalmazkodni. Példát vehetünk róla, hogy kell a változó mindennapos élethez rugalmasan viszonyulni!

Manapság szinte divattá vált megfelelni bizonyos kihívásoknak. Őszintén kívánom minél több zenésztársamnak, (legyen az énekes vagy hangszeres művész), hogy ismerje meg Szőnyi Erzsébet műveit, s tekintse igazi „challenge”-nek azok előadását, illetve megfejtését.

Nagy Márta

